

Tisztelt Kollégák, Kedves Barátaink!

A Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár, a HUNREN BTK Irodalomtudományi Intézete, a Jókai 200: Jókai Mór összes műveinek kritikai kiadása bicentenáriumi munkálatai OTKA kutatócsoport, valamint a Szegedi Tudományegyetem Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskolája **2025. február 17–18–19-én, „*Voltam szeretve és voltam gyűlölve, mint talán senki más.*” Jókai Mór öröksége: a Jókai-hagyaték és a magyar irodalmi hagyomány** címmel tudományos és emlékkonferenciát rendez Jókai Mór születésének 200. évfordulója tiszteletére.

A magyar irodalomtörténetnek aligha van többet tárgyalt, elemzett, kutatott és többet *vitatott* alakja Jókai Mórnál. Sőt, aligha van olyan magyar regényíró, akiről egyaránt markáns, határozott álláspontja volna az irodalomtudósoknak, a laikus, művelt olvasóknak (feltéve és megengedve, hogy még létezik) és annak a nem-olvasó publikumnak, amelyik szintén jogot formál a kulturális közéletben véleménye kinyilvánítására. De aligha találunk az egyetemes magyar irodalomtörténetben olyan regényírót, aki saját kortársait, itthon és a nemzetköziségben, ilyen mértékben érdekelte, foglalkoztatta volna; akit ennyire komolyan vettek volna saját korának meghatározó művészei. Isadora Duncantól Henrik Ibsenig korának számos nagyhatású alkotója keresi vele a személyes kapcsolatot; Gottfried Benn éppúgy érdeklődéssel olvassa, mint Márai Sándor. Imre László tárta fel annak a különös fogadásnak a történetét, amely Anton Pavlovics Csehov számára végül nem egyszerűen kedvezően alakult, hanem 1882-ben meghozta a régen áhított írói sikert és ismertséget, éppenséggel egy Jókai-imitáció megírásával. (Imre László, „Csehov Jókai-imitációja”, in *Jókai & Jókai: Tanulmányok*, szerk. Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Budapest: L'Harmattan, 2013, 13–18.)

Jókai megítélésében sem a kortársak, sem az utókor nem tudott konszenzusra jutni. Az irodalmi szövegek *értelmezését* illetően ilyen konszenzusra nincs is szükség. Amennyiben kialakulna, az egyet jelentene a szövegek halálával; azzal, hogy már senki nem olvassa őket. Abban azonban mégiscsak szükség volna közmegegyezésre, hogy a 19. század legnagyobb hatású és legkiterjedtebb életművét, amely anyanyelvi, kulturális és irodalmi örökségünk meghatározó írott korpuszát képezi, elismerjük és elfogadjuk annak, ami: a magyar írásbeliség olyan értéket jelentő teljesítményének, amelyet szabad szeretni vagy nem szeretni, de megkerülni, átadni a feledésnek, éppen máig tartó hatása miatt, felelőtlenség volna. Ma, kétszáz évvel Jókai Mór születése után, még mindig heves vitákat, nem ritkán indulatokat provokál a páratlanul gazdag és terjedelmes oeuvre. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az irodalomtudomány az első mértékadó nagymonográfia megszületése óta (Zsigmond Ferenc: *Jókai*, Budapest: MTA, 1924) nem tudott megszabadulni a „Jókai-paradoxon” analízisének a kényszerétől, és bár egyre közelebb jutunk a szövegekhez és az életműhöz, az elmúlt évtizedek Jókai-renezánsza, valamint a digitális korszak új kihívásai a korábbiaknál is élesebben világítottak rá a kutatás és a hagyaték feldolgozottságának a hiányosságaira.

Jókai egyfelől fontosnak tartotta a kritikát, és ezt számos írásában deklarálta is. Az *Egy magyar nábob* végzavának a megcsúszását a tárcaközlés egészéhez képest azzal indokolta, hogy barátai „(komolyan értve a szót) véleményét és illető megrovásait elébb meghallhassa”, és szólhasson „műve hibáiról”, amit azután a végszó következő bekezdéseiben, az epizodikus szerkesztésmódot, a történelmi

alakok fikcióba léptetését és az idegen szavak használatának gyakoriságát kifogásoló kritikákra való reflexióval meg is tesz. (Vö. Jókai Mór, *Egy magyar nábob* [1853–54], szerk. Szekeres László, Budapest: Akadémiai, 1962 [JMÖM, Regények 5–6], 255–257.) A Nemzeti Kiadás századik kötetében (*A Jókai-jubileum és nemzeti díszkiadás története az előfizetők névsorával, a száz kötet részletes tartalomjegyzékével, valamint Jókai összes írásainak bibliográfiájával*, Budapest: Révai, 1907 [JMÖM NK 100]) olvasható mindkét „hivatalos” önéletrajza tartalmaz ilyen passzusokat. (Gyulai Pálról például: „[a]z is ritka adománya a sorsnak, hogy egy ötven évig kitartó író egy ötven évig kritikust tisztelhesen maga előtt!” [„Önéletírásum: Tíz évvel később”, in JMÖM NK, 138]; „És én egyáltalában nagyon tiszteltem a bírálókat. Köszönöm, ha velem foglalkoznak. S tanulok tőlük. [...] A kritika keserű, de gyógyít. Sokat köszönök Gyulainak, még többet Aranyinak és Keménynek, a kik, ha nem nyilvánosan is, de magánhasználatra szánt bírálataikban olykor kegyetlenül bántak velem, s nagyon jót tettek velem.” [„Jókai a maga irodalmi munkásságáról <Negyven év visszhangja, 1883>”, in JMÖM NK, 118–133. Itt: 130–131.]) A *Szerelem bolondjai* című regényének a Nemzeti Kiadás számára, 1896-ban írt utószavában Jókai a kritika Deák-pártiságával magyarázta azt a szélsőséges megosztottságot, amely művei tárgyilagos megítélésének akadályát jelentette a nyilvánosságban. („A kritika »durch die Bank« Deák-párti volt. Hajdani személyes jóbarátaim mind félrehúzódtak tőlem, s tömérdek hibáim, írói gyarlóságaim, miket ez ideig jóakaratusk titkolgatott, egyszerre napvilágra kerültek.” (Jókai Mór, „Utóhang a »Szerelem bolondjai« regényhez”, in Jókai Mór, *Szerelem bolondjai* [1869], szerk. Harsányi Zoltán, Budapest: Akadémiai, 1963 [JMÖM, Regények 17], 447.)

A Kerényi Ferenc és Nagy Miklós által 1981-ben, *Az élő Jókai* címmel közreadott tanulmánygyűjtemény öt évtizednyi kihagyás után állította ismét az irodalomkritika fókuszába az életművet, ilyen értelemben a huszadik század végi és ezredfordulós Jókai-értés kiindulópontjának is tekinthető. A kötet megjelenése óta eltelt lassan újabb fél évszázad immár beláthatóvá teszi kezdeményező szerepének a jelentőségét. Mezei József *Jókai művészetéről* című tanulmánya olyan válaszokat ad a fentiekben már érintett dilemmákra, amelyeket az utóbbi évtizedek kutatásai alátámasztottak, a nyolcvanas években azonban radikálisan szembenálltak a main stream Jókai-felfogással. Mezei abból a már a kortársak, szemtanúk által is gyakorta hangoztatott megfontolásból indul ki, amelyet a legszókimondóbban talán Balzac, Zola és Turgenyev magyar fordítója, Adorján Sándor fogalmazott meg, aki 1890-től a *Nemzet* munkatársaként közelről ismerte az írókat („Jókai a más kívánságára vagy sürgetésére nem írt soha egy betűt se.” [Adorján Sándor, „Jókai közelről”, in *Magyar Szalon*, 1893. december, *A Magyar Szalon Jókai-albuma*, 755.]) Abból nevezetesen, hogy Jókai öntörvényűsége „nem alkalmas sem a romantika, se más irodalmi irányzat illusztrálására, mert nem szorítható be egyetlen iskola és műhely falai közé sem”. (Mezei József, „Jókai művészetéről”, in *Az élő Jókai: Tanulmányok*, szerk. Kerényi Ferenc, Nagy Miklós, Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, 1981, 13–22. Itt: 13.) Mezei ettől nem független, fontos tézise, hogy „Jókai tudatosan, programosan kora modern írója akart lenni” (*Uo.*), „magányos, egyedüli alkotó”, akit az „alkotói cselekvés szabadsága” (*Uo.*, 18.) karakterizál, és aki ugyanakkor, nemcsak publicisztikai írásaiban, hanem fikciós elbeszélő szövegeiben is rendszeresen hivatkozik irodalmi elődökre és kortársakra, pontosabban és költőibben fogalmazva, a „bábeli könyvtár”, az irodalmi szöveg univerzum más szövegeire. Az intertextualitás valamennyi citációs és utalási technikáját, retorikai lehetőségét kiaknázva – tehetnénk ma hozzá.

1893-ban a *Magyar Szalon* képes folyóirat különszámmal, „albummal” tisztelgett az ötven éves írói jubileumát ünneplő író előtt. Id. Ábrányi Kornél *Jókai és a Király-hymusz: Egy kis visszaemlékezés* című írása, amelynek célját szerzője abban jelöli meg, hogy tisztázza a maga és Jókai szerepét a végül

botrányba torkolló ügyben, ma már bizonyosan patetikusként ható felütésében az emlékállítást, és az írói hagyaték kérdését tárgyalja, és a jövő irodalomtörténetét, bibliográfusait szólítja meg:

„Homér, Virgil vagy Horác szobrai hiába keressük a földön vagy a föld alatt. Összeőrölte azokat is könnyörtelenül az idő vas foga, de költészetük örök igazságai élnek s örökké fognak élni, míg csak betű lesz a világon. – Hát Jókainak is emelhet a nemzet pompásnál pompásabb ércszobrokat – s kell is, hogy emeljen – de az ő lángszellemének s halhatatlan érdemeinek soha el nem évülő monumentumát mégis csak az ő összes műveiből most készülő nemzeti kiadás fogja képezni.

A hányszor csak olvasom a lapok értesítéseit e díszkiadás tömeges megrendelésével szemben, mindig egy gondolat fog el: az, hogy ugyan mit lehetne még ehhez foghatóat kigondolni az ő megörökítésére? Ebbeli tünődésemben támadt azután az a rögeszmém, melyben hiszek, hogy ha nem is e században, de a jövőben, mikor az emberiség már az ő repülő gépeivel fogja széthordani a gondolatokat is, bizonyára fog támadni olyan irodalmi konzorcium, mely nemcsak az ő összes munkáit fogja könyvtári célokra újból kiadni, hanem mind azt is összegyűjtendő s közzéteendő, a mit *valaha Jókairól mások írtak*. (...) Az fog még egyszer olyan óriás könyvtárt képezni, mely mellett az ő kétszáz kötete is csak elenyészendő, természetesen csak mennyiségileg. A jövő század Szinnyei Józsefje, a ki erre a rengeteg munkára majdan vállalkozand: talán jó hasznát veendő e szerény hisztorikumnak is, mely *Jókait* e végét járó század egyik művészeti tengeri kigyójával hozza kapcsolatba.” (Id. Ábrányi Kornél, „Jókai és a Király-hymnus: Egy kis visszaemlékezés”, in *Magyar Szalon*, 1893. december, *Jókai-album*, 771–776. Itt: 771–772.)

Ábrányi patetikusságában is érdekfeszítő, jövőnek szóló üzenete a ma tudósait is számvetésre kell hogy készítse. Hogy az író emlékezetét művei tarthatják csak életben, azzal maga Jókai sem vitakozott volna, Vörösmarty halálakor ennek a meggyőződésének hangot is adott: „a költő újra született, midőn meghalt, mert művei ezután még nagyobb hatással leendnek.” (Jókai Mór, „Nemzeti haladásunk 1855-ben”, in Jókai Mór, *Cikkek és beszédek 1850–1860*, I. rész, szerk. H. Törő Györgyi, Budapest: Akadémiai, 1968 [JMÖM, *Cikkek és beszédek* 4], 176–180. Itt: 177.) A művek kiadása és újrakiadása alapvető feltétele az írói hagyaték, az írói emlékezet megőrzésének. Hogy Ábrányi víziója a szekunder irodalom tekintetében mindeddig nem valósult meg, azt csak a nyomtatott könyvek világában állíthatjuk, az archívumok átalakulása, a digitalizáció a *Jókairól* szóló forrásokat, tanulmányokat jobbra ma már hozzáférhetővé teszi. Valódi adósságunkat inkább az jelenti, hogy Jókai összes művei máig sincsenek összegyűjtve és kiadva, a kéziratos hagyatékról pedig szintén csak részleges ismeretekkel rendelkezünk. Hasonlóan komoly adósságaink vannak abban, hogy világosan lássuk: miként hasznosította újra, dolgozta fel, alakította át Jókai irodalmi nyelve azt a korábbi magyar szöveghagyományt, amelynek kitűnő ismerője volt; és hogy miként öröklődött tovább az általa megteremtett szöveghagyomány.

*

A bicentenáriumi tanácskozás ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására vállalkozik, az előadásokat a következő témakörökben várjuk:

1. A kritikai kiadás helyzete és aktuális kérdései
2. A digitális filológia lehetőségei és kihívásai a Jókai-kutatásban
3. Jókai Mór kéziratos hagyatéka, az állomány helyzete, feldolgozottsága és problémái

4. A régi magyar szöveghagyomány és a retorikai hagyomány szerepe a Jókai-szövegekben
5. Jókai Mór prózanyelvének sajátosságai
6. A Jókai-hagyomány a 20. és 21. századi magyar irodalomban
7. Jókai Mór lapjai és szerkesztői tevékenysége
8. Jókai Mór publicisztikája

Az előadások szerkesztett változatának megjelentetését a HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézete és az MNMKGK OSZK közös kiadványaként, a Reciti sorozatában tervezzük. A kézirattal kapcsolatos formai és terjedelmi tudnivalókról a későbbiekben adunk tájékoztatást.

A kéziratok leadásának tervezett határideje: **2025. augusztus 30.**

Az előadások címét és az előadások rövid tartalmi összefoglalását magyar nyelven (max. 1200 n terjedelemben, leütésekkel) **2024. november 30-ig** várjuk az alábbi elektronikus postacímre:

jokai200@szte.hu

Budapest, 2024. október 28.

Rózsa Dávid s.k.
főigazgató
Magyar Nemzeti Múzeum
Közgyűjteményi Központ
Országos Széchényi Könyvtár

Kecskeméti Gábor s.k.
akadémikus, igazgató
HUN-REN BTK
Irodalomtudományi Intézet

Hansági Ágnes s.k.
az MTA doktora
vezető kutató, OTKA Jókai 200
iskolavezető, SZTE IKDI